

4. Дзюба І. На вічному шляху до Шевченка / Іван Дзюба, Микола Жулинський // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К.: Наук. Думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 9-66.
5. Ільницький О. Український футуризм (1914-1930) / пер. з англ. Р. Тхорук / Олег Ільницький. – Л.: Літопис, 2003. – 456 с.
6. Козир О. Журнал «Нова генерація» (1927-1930рр.) – останнє періодичне видання українських футуристів //Українська періодика: Іст. і суч. (Доп. та повід. 6-ї Всеукраїнської науково-технічної конференції) 11-13 травня 2000 р. за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. С. 160-163.
7. Мельник П. Три роки // Нова генерація. – 1930. – № 11-12. С. 17-23.
8. Платформа й оточення лівих //Нова генерація. – 1927. – № 1. – С. 39-43.
9. Прокопчук І. Специфіка українського кубофутуризму в контексті західноєвропейського художнього процесу // Альманах наукового товариства «Афіна». – Рівне: РДГУ, 2006. – С. 166-170.
10. Семенко М. «Кобзар» Повний збірник поетичних творів в одному томі, 1910-1922. – Київ, – 1924. – 647с.
11. Семенко М. М. Постановка питання в теорії мистецтва переходової доби // Лейтес О. і Яшек М. Десять років української літератури (1917-1927). Т. 2. – Х.: ДВУ, 1930. – С. 113-119.
12. Шевченко Т.. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – 784 с. С. 128.
13. Шкурупій Гео. Повесть про гірке кохання поета Тараса Шевченка // Нова генерація. – 1930. – № 5. С. 8-17.

«Kobzar» Taras Shevchenko through the prism of futuristic concepts of «anti-poet» Semenکو (based on the periodical '20 twentieth century).

Summary

In the article from the perspective of literary interaction the artistic understanding of the book «Kobzar» is highlighted and specificity of its interpretation in the works of M. Semenکو is observed. An overview of the literary process of 20s-30s of the XXth century is suggested; realizing the role of contribution in spreading the Modernist Ukrainian concepts by Ukrainian literary and artistic magazine «Nova Generacija».

Among lots of books that history of world literature deals with, one can rare single out those that absorbed the teaching of ages and are of huge importance to nation. «Kobzar» belongs to such books. This is a book, which Ukrainian people value the most among the inherited from the past national spiritual treasures.

This book has amazing fate. It was published three times while the poet's life and each time contained larger number of works. In the first edition of «Kobzar», which was published in 1840, only eight verses, ballads and poems were included. «Chygyryn Kobzar» and «Haidamaky» appeared in 1844. The new and the most complete in poet's lifetime edition of «Kobzar» appeared only in 1860. It contained 16 writing works (for comparison, the current edition contains 228 writing works).

The book has been formed gradually, year after year. It was formed by the poet's life and everything the most significant from the life of the Ukrainian serf – Taras Shevchenko – from his youth to his last breath – took this volume of classic size, a collection of poems that in a minute of creative inspiration was called «Kobzar». Since then, over many years, this book would be indispensable for every Ukrainian.

Taking into consideration the information of artistic press of the 20s of the XXth century, one can draw a conclusion, that periodicals reflected all the major events of cultural life of those days. Despite the critical nature of the discussions, on the basis of the aesthetic platform of the magazine «Nova Generacija», it has been always the idea of popularization of new art, the idea of progress, the reception of classical literature based on modernistic concepts. Two books «Kobzar» are not accidental in our literature. They are interrelated with each other. Shevchenko's «Kobzar» as canonical national text, led to the appearance of the next one. The interaction between T. Shevchenko and M. Semenکو becomes apparent as learning through repulsion. We have two books called «Kobzar». They are national and avant-garde or futuristic. They fix continuity of our being, the presence of something alive.

Two books called «Kobzar» became the integral part of many discussions, critics praise and at the same time critical reservations as to Ukrainian language and existence of Ukrainian literature. Among critics and scholars of the last three centuries (XIX, XX) Shevchenko's «Kobzar» and Semenکو's «Small Kobzar» were admired. Each of them had to show its time, from the original concept of the world, culture and literature.

Key words: magazine «New Generation», futurism, literary interaction, cultural development, modernistic concept interpretation.

УДК 821.161.2.09

Г.П. Сабат, Н.М. Павлюх

КОНЦЕПЦІЇ АДРЕСАТА ПОЕЗІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У статті розглядається проблема зв'язку між автором і читачем у творчості Т.Г.Шевченка, зокрема поезії, котрі адресовані сучасникам автора.

Дослідники визначають концепції адресатів, котрим поет присвячує свої поетичні твори, а також їх класифікацію.

Ключові слова: адресат, читач, публіка, реципієнт, образ.

*Кожний мовленнєвий жанр
у кожній сфері мовленнєвого спілкування
має свою, типову концепцію адресата,
яка визначає його як жанр.
М. Бахтін*

Взаємозв'язок між автором, твором і читачем завжди цікавив і цікавитиме науковців. Така тісна комунікація простежується і у творчості видатного українського поета Т. Г. Шевченка. Вплив Шевченкового слова на читача, який жив у його час, і на читача сьогодні був і залишається колосальним. Як зауважує М. Зубрицька, «скерованість поетового слова до когось, його діалогічна установка відкривають шлях до активного оживання тексту в будь-якій часо-просторовій системі культурних вартостей» [3, с. 210]. Окрім М. Зубрицької до проблеми читача у творчості Т. Шевченка зверталися такі відомі вчені, як Г. Сивокінь [10], Д. Наливайко [9], Л. Большаков [1].

Метою нашої студії є визначення місця читача в поезії Шевченка та класифікація типів адресатів, яким митець присвячує свої вірші. Зазначимо, що на сьогодні існують різні концепції читача. Л. Чернець виокремлює три фундаментальні форми вияву читача в художньому світі твору: перший тип науковець називає адресатом, який охоплює уявного, імпліцитного та внутрішнього читача; другий тип – це реальний читач або ж, іншими словами, публіка, реципієнт; третій – це образ читача у творі [13]. Образ читача ґрунтовно описує В. Халізов. Присутність читача у творі, згідно з його твердженням, можна розпізнати за такими ознаками: автор роздумує про своїх читачів, веде з ними бесіду, репродукує їхні думки та слова. Читач-адресат – це не тільки уявний читач, а й конкретна особа і сучасна авторів аудиторія [12].

Німецький літературознавець В. Шмідт визначив спільну ознаку, яка характеризує всі терміни, які позначають поняття «адресат тексту». Вона полягає в тому, що ці терміни відображені в тексті не чітко, тобто вони означають картину не явно виражену, але все ж таку, яка наявна у тексті і в якій творець відобразив своїх читачів, які жили в час її написання. У будь-якому випадку ця картина автора про своїх реципієнтів опредмечується, об'єктивується в тексті, більшою чи меншою мірою, через визначені ознаки. Науковець називає реципієнтом реального, конкретного індивіда. Адресат, згідно з його визначенням, – це конструкція автора, сукупність уявлень, які він мав про свого реципієнта при створенні тексту. Уявний, або абстрактний читач – це уявлення автора про сприймаючого, яке фіксується в тексті через характерні риси [15].

Читач-адресат – це настанова автора на конкретний тип читача, тобто автор пише для вибраної групи людей чи однієї людини з певною метою. До такої категорії належать вірші: «На вічну пам'ять Котляревському», «До Основ'яненка», «Н. Маркевичу», «Н. Костомарову», «Марку Вовчку», «Н. Гоголю», «А. О. Козачковському», «Сестрі», «Ликері», «Н. Макарову» та інші.

Як приклад наведемо рядки з вірша «Марку Вовчку»:

...Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднєє! І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову.
І думу вольную... О доле!
Пророче наш! моя ти доню! –
Твою думу назову [14, с. 446].

Як промінь світла і причина великої радості стала для Шевченка зустріч з українською письменницею Марією Вілінською-Маркович – Марко Вовчок (1833-1907), яка відбулася 24 січня 1859 року в Петербурзі. Мета вірша – підтримка і водночас схвалення творчості письменниці. Особливо припали до душі поету «Народні оповідання» майстрині слова. Підставою такого уподобання Шевченка Д. Наливайко називає схожість ідейно-тематичних мотивів та художньої структури у творах обох митців. Марко Вовчок, як і Шевченко, «переноситься на народну точку зору»: «те, про що йдеться, виступає предметом інтенсивного переживання, емоційності наскрізь проймає оповідь, надаючи їй сентиментального забарвлення» [9, с. 291]. Головними героями її творів стають прості селяни, але характери їхні сміливі, відчайдушні, здатні до діяльного опору. Марко Вовчок продовжує справу, розпочату Т. Шевченком, – відродження народної мови. Слушним вважаємо твердження Є. Брандіса: «В українській літературі того часу Марко Вовчок була найближчою, якщо не єдиною наступницею Шевченка. Ось чому він називає її своєю донею, своєю зіронькою, своєю молододу силою...» [2, с. 113]. Шевченко високо цінував не тільки творчість письменниці, а й особисті якості, був з нею дуже відвертий, увів її в коло своїх друзів і однодумців і звертався до неї не інакше, як «доню». Він присвятив автору «Народних оповідань» поему «Неофіти», яку подарував у рукописному варіанті 3 квітня 1859 року зі зворушливим написом: «Любий моїй єдиній доні Марусі Марков[ич] і рідний і хрещений батько Тарас Шевченко». На титульній сторінці «Кобзаря», подарованому Марко Вовчок, поет написав: «Моїй рідній доні Марусі Маркович і рідний і хрещений

батько Тарас Шевченко», а письменниця, в свою чергу, неодноразово нагадувала йому про «батьківські обов'язки»: «...та пишiть, по-батьківськи» [8, с. 160], «Ви забули, чи нi, що Ви названий батько? Коли взяли iм'я, то взяли й бiду батьківську: тепер думайте i не забувайте» [8, с. 219]. Поет не забував, а по батьківськи давав поради, iнодi заповiдав, а то й наказував: «Гляди ж доню, щоб ти менi написала копу-двi, або п'ять, а то й сiм кiп казок...» [Цит. за: 2, с. 214]. Життєвi обставини не дозволили повнiстю виконати цей заповiт, але декiлька казок письменниця все ж написала, а казку «Чортова пригода» 1902 року опублiкувала в журналі «Киевская старина» з лаконiчною дедикацiєю: «Т.Г. Шевченку», пiд назвою «Чортова напасть» в авторському перекладi росiйською мовою твiр надруковано того ж року в московському журналі «Народное благо». До слова, Марко Вовчок присвятила Шевченковi повiсть «Институтка», яка була опублiкована росiйською мовою у перекладi I.C. Тургєнева 1860 р. у журналі «Отечественные записки». Смерть поета стала для письменницi справжнiм горем: «Я нi об чiм думати не можу. Боже мiй! Нема Шевченка... Нi об чiм я бiльше не буду говорити сьогодні – я хочу плакати» [Цит. за: 2, с. 214].

У вiршi «До Основ'яненка» Т. Шевченко звертається до свого попередника українського письменника Г. Квiтки-Основ'яненка (1778-1843), схвалює його творчiсть та водночас закликає продовжувати добру справу – вiдстоювати права народу на лiтературу рiдною мовою.

А ти, батьку, –
Як сам здоров знаєш, –
Тебе люди поважають,
Добрий голос маєш.
Спiвай же iм, мiй голубе,
Про Сiч, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Що було, минуло .... [14, с. 53].

Г. Квiтка-Основ'яненко жив на зламi епох i чудово розумiв, що не тiльки час, а й саме життя вимагало змiн. Гостро стояло питання мови, її роль значно зросла в полiтичному, громадському та лiтературному життi. Письменник розумiв, що розвиток мови приведе до розвою лiтератури тiльки в тому випадку, якщо остання буде спиратися на народ, тому вiн «писав для народного читача, писав зрозумiлою йому мовою; не принижуючи мужика, зробив героєм своїх творiв, а головне – вiрив, що зневажувана «чернь» – допитливий, розумний, кмiтливий читач, працювати для якого – неабияка честь» [4, с. 93]. Г. Квiтка-Основ'яненко сприймав народ як реального читача i як пiдґрунтя для створення нацiональної лiтератури.

Що стосується взаемин мiж цими двома митцями, то вiдомо, що вони особисто не були знайомi, лише листувалися. У своєму першому листi до Т. Г. Шевченка, датованому 23 жовтня 1840 року, Г. Квiтка-Основ'яненко описав свої враження та вплив, якi здiйснили на нього вiршi поета: «А далi як почали вiршi читати, так ну!.. Бодай Ви мене не злюбили, коли брешу: волосся в мене на голови, що вже його i не багацько, та i те навстопужилося, а бiля серця так щось i щемить, у вочах зеленiє... Дивлюсь... жiночка моя хусточкою очицi втира...» [4, с. 266]. Квiтка-Основ'яненко виступає вже не в ролi письменника, а читача, людини яка сприймає написане. Глибoki знання, розумiння життя, вiдповiдальне ставлення до дiйсностi дають можливiсть зрозумiти свiтосприйняття Шевченка, творчий задум якого, схований у його творах, розгортається художнiм сприйняттям i стає «надбанням» свiдомостi читача. У цьому випадку можна сказати, що «надбання» свiдомостi автора та читача збiгаються: «А книжку як розгорнув, дивлюсь – «Кобзар», та вже дуже вчитаний. Дарма! Я його притулив до серця, бо дуже шаную Вас i Вашi думки крiпко лягають на душу. А що «Катерина», так так що Катерина! Гарно, батечку, гарно! Бiльш не вмию сказати. От так-то москалики воєннi обдурюють наших дiвчаток! Списав i я «Сердешну Оксану», от точнiснiнько як i Ваша «Катерина». Будете читати, як пан Гребiнка видрукує...» [4, с. 267].

Суголоснiсть митцiв залежить вiд об'єктивного та суб'єктивного факторiв. До першого належить те, що обидва жили в одну епоху, добре знали її потреби i керувалися однiєю метою: утвердити народну мову, пiдняти дух народу; до другого – iндивiдуальнi особливостi: життєвий досвiд та вмiння володiти мистецтвом письма.

Отже, Г. Квiтка-Основ'яненко є не тiльки письменником, а й реальним читачем, добре ознайомленим з текстами «Кобзаря», i, власне, як читач, вiн описує свої емоцiї та вiдчуття. Усвiдомлюючи, що Шевченко володiє великим талантом, вiн у листi вiд 29 квітня 1842 року спонукає поета ще бiльше писати: «Ну вже порадували Ви нас своїми «Гайдамаками»! Як кажу: читаєш та й облizuєшся. Якраз к великодню прислали Ви нам свою писанку, я й зараз i розiслав по руках. Пан Артемiвський аж пiдскакує та хвалить. Пишiте ж, паничу, у усю руку, напишiте нам ще таке, дайте вiддохнути вiд московських брехень, що читаєш-читаєш та або заснеш гарненько, або на животi затошнить, а на зуби паде оскома, що три днi не хочеться дивитися на книжку» [3, с. 343]. Квiтка-Основ'яненко згадує пана Артемiвського, тобто П. Гулака-Артемовського (1790-1865), ще одного багатогранного українського письменника, який увiв у лiтературу романтичну баладу. Про листування мiж ним i Шевченком не вiдомо, але вже iз цього документа зрозумiло, наскiльки припали до душі йому «Гайдамаки».

М. Костомаров (1817-1885) – український та росiйський iсторик, етнограф, публiцист, один iз основоположників Кирило-Мефодiївського братства, до якого належав i Шевченко, не тiльки письменник, а й зачинатель української лiтературної критики (розробляв її основнi науково-методологiчнi принципи) – займався перекла-

дацькою та видавничою діяльністю, популяризуючи твори українських авторів, зокрема Т. Шевченка. Своє знайомство з поетом Костомаров описав у «Спогаді про двох малярів» (1861) та «Споминках про Шевченка» (1875), відтворюючи свої душевні переживання, які виникли після сприйняття віршів Кобзаря: «Тарас Григорович прочитав мені свої недруковані вірші. Мене охопив страх: враження, яке вони справляли, нагадало мені Шіллерову баладу »Занавішений санський ідол». Я побачив, що муза Шевченка роздирала завісу народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і захоплююче було зазирнути туди!!!» [4, с. 133]. Літератор відчув, що сила Шевченкового слова полягає в народній істині, поет висловлював те, про що думав народ, розумів сутність душі народу, і саме цим досяг визнання. Його твори читалися, переказувалися і вивчалися напам'ять і росіянами і поляками, а для українців стали «святиною серця». Аналізуючи творчість Шевченка, Костомаров приходив до важливого висновку, що головною її особливістю, яка вабить читачів і ставить на рівень вище від інших письменників, є вміння слідувати внутрішньому прагненню, писати те, що на душі, писати рідною мовою, незважаючи на всі забобони. Дружні стосунки Тараса Шевченка з Миколою Костомаровим стали фактом як особистої (обидва діячі були заарештовані за організацію Кирило-Мефодіївського братства та ув'язнені до Петропавлівської фортеці, щоправда отанній зазнав значно легшого покарання, ніж Шевченко), так і творчої біографії, свідченням чого є вірш « Н. Костомарову », в якому поет згадує матір історика Тетяну Петрівну, яку він вперше побачив у Петропавлівській фортеці, за вікном камери, коли вона навідувала сина:

Дивлюсь: твоя, мій брате, мати
Чорніша чорної землі
Іде, з хреста неначе знята...
Молюся, Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани... [14, с. 239].

П. Куліш (1819-1897) – ще один обдарований представник XIX століття, письменник, поет, фольклорист, мовознавець, редактор, видавець та автор роману «Чорна рада» (першого історичного роману в українській літературі) – у «Передньому слові до громади (Погляд на українську словесність)», написаному в лютому 1860 року, оцінює праці багатьох письменників: І. Котляревського, М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, Марко Вовчок та Т. Шевченка зокрема. Згідно з міркуваннями П. Куліша, Шевченко утвердив віру народу в своє майбутнє та зробив прорив у літературі, вивівши її у світ як самотнє явище: «Як же гукнув свою пісню Шевченко, да вивів нас у степ, да провів скрізь понад Дніпром аж до Лиману, то де той хміль у нас подівся! Протверезив нас рідний Кобзар, наче у вишневому садку по росі покачав, і вже з того часу іншим смаком нам у словесності запахло» [7, с. 505].

Отже, для нашої розвідки в першу чергу є цікавими висловлювання щодо Шевченкових текстів сучасними йому читачами, оскільки їхнє сприйняття відрізнялося від сприйняття читачів-наступників. Різниця ця полягала в тому, що творчість Кобзаря була стимулом для розвитку сучасного Шевченкові покоління, яке надавало вагомого значення змісту його текстів, а не особливостям стилю, оскільки у текстах відображалися проблеми тогочасної епохи, на що вказувала знаний шевченкознавець М. Коцюбинська (1931-2011): «Вражені силою й величчю Шевченкових ідей, його перші читачі та інтерпретатори захоплювалися, насамперед, цими ідеями якось відокремлено від матерії художнього слова. Шевченко-поет уявлявся читацькому та й критичному загалові природним інтуїтивним генієм, основний і єдиний секрет його поетичної сили вбачався у дивовижній органічності злиття з народно-поетичною свідомістю, органічності, якої нікому не вдавалося і невідомо чи й вдасться досягти» [6, с. 60].

Інші свої вірші поет адресує відомим тогочасним українським громадським діячам, історикам та етнографам, художникам, публіцистам, з якими він був знайомий. У вірші «Ликері» Шевченко звертається до колишньої кріпачки М.Я. Макарова Ликери Іванівни Полусмакової (1842-1917), яка працювала в Петербурзі покоївкою В.Я. Карташевської, після знайомства з Ликерою, поет почав відвідувати дім Карташевських мало не щодня. З Л. Полусмаковою письменник спілкувався українською мовою, у листі до В.Г. Шевченко він писав: «Будуще подружжє моє зоветься Ликера... письменна і по-московському не говорить. Вона землячка наша із-під Ніжина» [15, с. 437]. Власне, у своєму вірші він звертається до неї із проханням руки і серця:

Моя ти любо! Усміхнись,
І вольную, святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені! То перейти
І Він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій [14, с. 481].

Вірш написаний 5 серпня 1860 року, а пропозицію одружитися поет зробив 28 липня, проте весілля так і не відбулося. За одними джерелами – Ликера не погодилася на шлюб, за іншими – Шевченка переконали, що ця двадцятирічна дівчина йому нерівня: «Тутешні земляки наші (а надто панночки) як почули, що мені Бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. Гвалтом голосять: не до пари, не до пари!» [15, с. 437]. У листі до М.Я. Макарова Т. Шевченко просив благословення на шлюб: «Вертайтеся швидше до нас та поблагословіть і

одружіть Ликерю з Тарасом, з Вашим іскреннішим другом. А поки що буде, напишіть їй і мені Вашу думку і пораду» [15, с. 435], а згодом, 14 вересня 1860 року, він написав вірш «Н. Макарову», в якому з болем натякає на розірвані заручини, і текст свідчить, як би там не було, про зранену поетову душу:

Барвінок цвів і зеленів,
Слався, розстилався,
Та недосвіт перед світом
В садочок укрався;
Потоптав веселі квіти,
Побив, поморозив.
Шкода того барвіночка
Й недосвіту шкода! [14, с. 482].

У вірші «В казематі [Моїм союзником]» поет звертається до членів Кирило-Мефодіївського товариства, які боролися за волю свого народу, рідну мову. Важко на душі у поета, бо були мрії щось зробити для своєї держави, але із арештами всі сподівання зникли і залишилася одна надія на Бога:

Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми, як люди...
А поки те буде,
Любітеся, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте! [14, с. 258].

Уявний читач простежується у творі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє Послання», датованому 14 грудня 1845 року, про що свідчить і сама назва. Пишучи свій лист, Шевченко уявляє собі не тільки сучасного читача, а й читача майбутнього, ще «ненародженого», тому надає змісту вірша сакрального, або, іншими словами, завітного значення, для того, щоб кожне наступне покоління українців жило за законами Божими, правдивими і справедливими. Про цей задум поет натякає вже своїм епіграфом, взятим із Біблії, із «Соборного послання апостола Іоана». Глава 4: «Якщо хто каже, що люблю, мовляв, Бога, а брата свого ненавидить, то – це брехня». Зазначимо, що й весь текст Послання суголосний з Біблією. Для порівняння наведемо такі рядки:

Шевченкові слова:

Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають –
Людей запрягають
В тяжкі ярма: орють лихо,
Лихом засівають
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива! [14, с. 198].
А далі:
Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде! [14, с. 199].

Євангелія від Матея. Глава 7:

Так родить добрі плоди кожне
дерево добре, а дерево зле плоди
родить лихі.
Не може родить добре дерево плоду
лихого, ані дерево зле плодів добрих
родити.
Усяке ж дерево, що доброго плоду не
родить, – зрубується та в огонь
кидається [11, с. 215].

З історичних джерел відомо, що Шевченко ще малолітнім хлопцем знав і цитував окремі уривки зі Святого Письма, і ця книга завжди була при ньому, а пізніше митець став використовувати біблійні мотиви у своїх творах, вони стали для нього відправним осердям, алегоричним виявом його думок та ідей. Поема Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...» презентує собою своєрідне поєднання поезії та релігії, оскільки автор використовує біблійні тези, переносить їх на українське буття і закладає підвалини для подальшої рецепції в широкому розумінні цього слова – переосмислення життя. Вірш викликає міркування про те, що вже відбулося раніше, нагадує про власну історію. Рядки «У чужому краю не шукайте, не питаєте того, що немає», приводять читача до певного емоційного напруження внаслідок сприйняття гострої критики. Слова «Умийтеся! Образ Божий багном не скверніте!», спонукають до роздумів:

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую главу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тоді себе: що ми?..
Чиї сини? Яких батьків?
Ким, за що закуті?.. [14, с. 201].

У процесі читання тексту поеми читач постійно наштовхується на певні настанови, які скеровують його сприймання у визначене автором русло. Найбільшим бажанням Шевченка, як відомо, було розбудити у своєму народі дух любові, єднання, правильне розуміння своєї історії, це стало спрямовуючою дією художнього змісту його поеми. Митець осягнув сутність життя і стан свого внутрішнього світу, свої переживання відобразив у творі, який дає широкий простір для роздумів. У тексті наявний смислово-конституційований процес, оскільки поезія частково дає відповідь своєму читачеві, а частково відповідь залишається відкритою, про що свідчать такі слова:

Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снилися
Всі неправди... [14, с. 202].

З одного боку – у творі відображена чітка позиція автора щодо тогочасних подій в Україні та велике переконання, що народові потрібно більше вірити в Бога, бо ця віра вчить любити свого ближнього як самого себе; з другого боку – Шевченко закликає свого уважного читача до розуміння себе самого, тому що допоки не відбудеться самоусвідомлення, не відбудеться очищення, в тексті присутні елементи катехізишу, оскільки відповідь наперед відома – переосмислення життя приведе до того, що:

Оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній
Тихо засіяє... [14, с. 292].

Отже, з упевненістю можна сказати, що Тарас Шевченком був насправді великим майстром слова і вкладав у кожен свій поетичний твір могутній потенціал впливу на адресата, його тексти стають засобом комунікації і несуть естетичний прихований код, вони вимагають не простого читання, а рецептивної діяльності над їхнім змістом, переосмислення, яке приводить до перегляду внутрішнього «я» самого читача.

Список літератури

1. Большаков Л. Н., Бородин В. С. Путь «Кобзаря». Судьба книги Т. Шевченко / Л. Н. Большаков, В. С. Бородин. – М.: Книга, 1978. – 92 с.
2. Брандис Е. Марко Вовчок. – К.: Дніпро, 1975. – 368 с.
3. Зубрицька М. Феноменологічний аспект категорії читача в творчості Т. Шевченка // Світи Тараса Шевченка. Зб. ст. до 185-річчя з дня народження. – Т. 2. – Нью-Йорк – Львів, 2001. – С. 210-217.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Зібрання творів у семи томах / Г. Квітка-Основ'яненко. Історичні, етнографічні, літературно-публіцистичні статті, листи. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 1981. – 561 с.
5. Костомаров М. І. Спогад про двох малярів // Спогади про Тараса Шевченка. К.: Дніпро, 1982. – С. 130-137.
6. Коцюбинська М. Мої обрії. – Т. 1. – К.: Дух і літера, 2004. – 336 с.
7. Куліш П. Твори в 2-х томах / П. Куліш. Чорна рада: Хроніка 1663 р. Оповідання, драм. твори, статті та рецензії. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1989. – 586 с.
8. Листи до Шевченка. 1840-1861. – К.: В-во АН УРСР, 1962. – 332 с.
9. Наливайко Д. Типологія української реалістичної літератури на європейському тлі / Д. Наливайко. Теорія літератури та компаративістика. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 277-321.
10. Сивокінь Г. Одвічний діалог. – К.: Дніпро, 1984. – 254 с.
11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Мінськ: Видавництво отців василіян «Місіонер», 2007. – 350 с.
12. Хализев В. Теория литературы. Изд. третье, исправленное и дополненное. – М.: Высшая школа, 2002. – С. 147-150.
13. Чернец Л. Введение в литературоведение / Л. Чернец. Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 2004. – С. 9-12.
14. Шевченко Т. Кобзар. – Х.: ВД «Школа», 2014. – 576 с.
15. Шевченко Т. Твори у п'яти томах / Т. Шевченко. Щоденник. Вибрані листи. – Т. 5. – К.: Дніпро. – 344 с.
16. Schmid W. Textadressat // Handbuch Literaturwissenschaft: Gegenstände – Konzepte – Institutionen. Herausgegeben von Thomas Anz. – Stuttgart, Weimar: I. B. Metzler, – 2007. Bd. I. Gegenstände und Grundbegriffe. – S. 171-181.

Summary

Author considers the problem of correlation between the poet and the reader in the works by T. Shevchenko, namely poems addressed to poet's contemporaries.

Investigators define concepts of readers for whom poet wrote his poems and also its classification.

Key words: reader, recipient, lyrics, image.

УДК 17.022.1 (043)

І.Б. Слоневська

АРХЕТИП ВЕЛИКОЇ МАТЕРІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті проаналізовані архетипи української культури, зокрема, архетип Великої Матері, відтворений та відображений в творчості національного генія українського народу – Тараса Шевченка.

Шевченківський образ жінки-матері розглянуто в контексті твердження К.Г.Юнга, за яким одним з найдавніших і найближчих людині архетипів можна вважати саме матір. У Тараса Шевченка цей архетип – один